

2023 – 10

HOLLANDS Maandblad

SHABNAM BAQHIRI
'LATEN WE SAMEN NAAR FLATGEBOUWEN ZOEKEN.'

OEKRAÏNE: (NIET) VERMOORDE DICHTERS ALMANAK
ARIE VAN DER ENT

MARGREET HIRS
SLAKKENVRAAT IN DE BLOEMENSTAD – MET DESASTREUZE GEVOLGEN!

HOLLANDS Maandblad

INHOUD NO. 10 – 2023

vijfenzestigste jaargang • nummer 911

oktober 2023

Opgericht in 1959 door K.L. Poll.

www.hollandsmaandblad.nl

Deze maand

Paul Gellings – Gedicht

Johannes van der Sluis – Begoocheling en paradijs

Emma Burns – Gedicht

Margreet Hirs – Geen hersens, wel een hart

Michael March – Gedicht

Herr Seele – Dommer dan dom

Gerry van der Linden – Gedichten

Bram Esser – Egypte is verloren

Eddy Esman – Een escort in Antwerpen

Shabnam Baqhiri – Gedichten

Annelies van Hees – Het stalen ros bestijgen

Ernest van der Kwast – Bard

Marcel van Blijenburgh – my trophy wife, of: de maria-brief

Natalie Koch – Het niets, het oog en het alles

Arie van der Ent – (Niet) Vermoorde Dichters Almanak

Dr. W – Ik was nog niet uitgespeeld

Dezső Kosztolányi – Gedichten

Tekeningen Annelies Alewijnse

Auteurs in dit nummer

Colofon

Deze maand

Johannes van der Sluis

Allerzielen 2023 is een ware literaire jubileumherdenking als we het hele jaar nemen. Couperus in juli, maar laten we Marcellus Emants niet vergeten, deze maand eveneens de honderdste sterfdag. Kafka (140ste geboortedag; geboorte- en sterfdag is in dit geval wellicht inwisselbaar, de boodschap is hetzelfde: leve de schrijver!), De Maupassant (130ste sterfdag), Fante (40ste sterfdag), Fallada (130ste geboortedag), Pessoa (135ste geboortedag) en zo'n beetje de halve Italiaanse canon: Leopardi, Manzoni, Svevo en Saba. Waarom deze namedropping? Volgens een joods principe moet je de namen blijven noemen; als een naam niet meer wordt genoemd treedt de dood werkelijk in.

Ook boeken kennen een geboortjaar, en ze sterven als ze niet meer worden gelezen. Inmiddels leven we zoals bekend in tijden dat boeken worden vernietigd omdat de interesse er niet meer is, om plaats te maken. Heine schreef zoals genoegzaam bekend dat waar men boeken verbrandt uiteindelijk ook mensen verbrandt. De moderne tijd: vernietiging door uitholling – uiteindelijk. *The war on books*. Wat hier tegenover te stellen? Zélf een vernietigd boek worden; wat gaat het ons aan dat wij niet meer worden gelezen? Wij *transcenderen*; dat de woorden ons in de mond mogen besterven in tijden van *geklets*, waarbij het verschil tussen spreken en zwijgen definitief is opgeheven, te weten: het internetfilmpje, dat luidruchtig gedeeld dient te worden in de trein. Wordt het wat dat aangaat overigens niet eens tijd, zoals een vriend opmerkte, om het recht op stilte in de grondwet op te nemen? Ach, laten wij in stilte dicteren.

Enfin, de Triëstijnen Italo Svevo en Umberto Saba jubileren dubbel, want *De bekentenissen van Zeno* verscheen 100 jaar geleden evenals Saba's autobiografische cyclus, iets waar ik tot mijn aangename verras-

sing achter kwam toen mijn reis naar Triëst al was geboekt – bestaat er zoiets als een literair geïnspireerde samenzwering van boven? Goede redenen om te herlezen. Bij Svevo dacht ik nu, wacht even: ‘La coscienza di Zeno’, dat is toch: ‘Het geweten van Zeno’? Tegenwoordig worden vertalers hogelijk geprezen, en terecht, zoals alle uitgebuitenen geprezen dienen te worden, maar je moet hen ook goed in de gaten houden voor zover mogelijk. Schrijvers zijn soms zwendelaars zoals bekend, maar dat is relatief openlijke zwendel, wat te denken van een vertaling uit het Turkmeens? Wie checkt dat? Een zaak van goed vertrouwen misschien; als je van dergelijke aangelegenheden wakker moet gaan liggen, dan kom je in dit leven nooit meer aan slapen toe, en wat is er mooier in dit leven dan slapen? Zie hiervoor ook het stuk van Annelies van Hees; niet over de zegeningen van het slapen, maar over het vertalen.

Volgende maand meer Triëst, voor nu gaan we er bijna uit met Saba’s dichtregel over zijn eigen boekwinkel in de Via San Nicolò, die nog steeds bestaat, maar tijdens mijn verblijf gesloten was wegens ziekte: ‘Doden vragen aan een dode om dode boeken.’ Misverstand is dat de doden niet doorgaan met leven, dat doen ze wel degelijk, met een grijns op het gezicht. ‘Het stelt niet veel voor, doodgaan,’ zei Svevo tegen zijn familieleden, ‘het is gemakkelijker,’ zei hij glimlachend, ‘dan een roman schrijven.’ Net als Triëst is de dood even actueel als oneigentijds, dus dode boeken ook – en dode tijdschriften voegen we daar stilzwijgend aan toe. Stilte: nieuwe stemmen vernemen.

lees het nieuwe nummer

Alle goed

Emma Burns

Oooh mensen
oh oh oh mensen
oooooohhhhh ooooooohhhhh
oh oh ohohoh mensen
oooooohhhh mensen
oh oh oh mensen
oooohhh ooooooohhh mensen
ooh oohh ooooooooooohhhh mensen
ohohohòhòhoh mensen
oooooohhhhhhh mensen
oh oh oh mensen
oooooohhhhh ooooooohhhhh oh ohohoh mensen
ooh mensen
oh oh oh mensen
oooooohhhhh ooooooohhhhh
oh oh ohohoh mensen
oooooohhhh mensen
oh oh oh mensen
oooohhh ooooooohhh mensen
ooh oohh ooooooooooohhhh mensen
ohohohòhòhoh mensen
oooooohhhhhhh mensen
oh oh oh mensen
oooooohhhhh ooooooohhhhh oh ohohoh mensen
ooh mensen
oh oh oh mensen
oooooohhhhh ooooooohhhhh
oh oh ohohoh mensen
oooooohhhh mensen

oh oh oh mensen
oooohhh ooooooohhh mensen
ooh oohh ooooooooooohhhh mensen
ohohohòhòhoh mensen
ooooooohhhhhhh mensen
oh oh oh mensen
ooooohhhhhh oooooohhhhhh oh ohohoh mensen
ooh mensen
oh oh oh mensen
ooooohhhhhh oooooohhhhhh
oh oh ohohoh mensen
ooooooohhhh mensen
oh oh oh mensen
oooohhh oooooohhhh mensen
ooh oohh ooooooooooohhhh mensen
ohohohòhòhoh mensen
ooooooohhhhhhh mensen
oh oh oh mensen
ooooohhhhhh oooooohhhhhh oh ohohoh mensen.
ooh mensen
oh oh oh mensen
ooooohhhhhh oooooohhhhhh
oh oh ohohoh mensen
ooooooohhhh mensen
oh oh oh mensen
oooohhh oooooohhhh mensen
ooh oohh ooooooooooohhhh mensen
ohohohòhòhoh mensen
ooooooohhhhhhh mensen
oh oh oh mensen
ooooohhhhhh oooooohhhhhh oh ohohoh mensen.

lees het nieuwe nummer

Egypte is verloren

Bram Esser

Iets trekt onze aandacht, iets wat sterker is dan wij. Langzaam maar zeker worden we uit de sluimer van eeuwen getrokken om te ontwaken in onze nesten, gemaakt van de fijnste draden uit de gewelddadige geschiedenis van de mensheid. We klappen met onze zware zwarte vleugels en loeren omlaag. De grijze zee heeft, na millennia van eentonigheid, iets nieuws gebracht: een vijandig leger.

Alsof iemand een signaal heeft gegeven zetten we ons allemaal tegelijk af en draaien in grote cirkels vanuit ijlere luchtlagen naar omlaag, naar de beknellende hitte en het menselijke lijden waar we onze zwarte zielen mee kunnen voeden. Wij zijn de bloedgoden; niet de *bedenkers* van de oorlog, maar de aasgieren – wij komen achteraf. Wij zijn het onverklaarbare, wij zijn de dingen die je van tevoren niet had kunnen bedenken.

We komen lager en zien het Franse leger, dat buiten de muren van Alexandrië in wollen alpenuniformen staat opgesteld terwijl het koperen oog van Ra haatdragend en met een verzengende hitte omlaag staart op de gekromde ruggen. Het echte lijden moet dan nog beginnen.

Onze aandacht wordt getrokken door een jongen, klein van stuk met zwarte haren en een zeer bleek, ja ziekelijk gezicht. Zijn blauwgrijze uniform is hem te groot. Hij kan nauwelijks achttien zijn en zal het niet lang volhouden is onze inschatting. We weten niet precies waarom, maar het zal niet voor niets zijn dat hij onze aandacht heeft getrokken. Uit duizend soldaten kiezen we hém.

Zie de jongen in het landschap van steengruis, zand en duinen waarop giftige acaciabomen groeien. Hij staat daar eenzaam en alleen tussen

andere verloren zielen, veel van hen zijn zelf ook nog jongens en zijn nog nooit buiten Frankrijk geweest. Ze weten niets van dit oude land, niets van hun goden en wraakgoden. Niets ook van de gebruiken en gewoontes van de mensen die hier nu wonen.

Gisteren is de jongen met zijn groep ontscheept in sloepen, terwijl het stormde. Hij is in zijn doorweekte uniform op het strand in slaap gevallen, rillend. Nu wordt hij langzaam gegaard in zijn pak van wol, dat niet gemaakt is voor dit klimaat. Hij staart naar de dertig meter hoge zuil van Pompeius om maar niet verteerd te raken door de angst voor de Vijand.

Voor de troepen staat de generaal, gezeten op zijn oorlogspaard. Hij tuurt ongerust naar de horizon, hij kan niet goed verklaren waar de rode gloed vandaan komt die daar te zien is. 'Desaix, Desaix,' horen we door soldaten fluisteren. Hij is een oorlogsheld, de troepen gaan voor hem door het vuur.

Een grote man met een kastanjekleurige baard in Arabisch kostuum, een koningsblauwe tulband om zijn hoofd, komt in draf langs te troepen en stopt ter hoogte van de generaal. Ook wij begeven ons naar voren, naar de punt van het invasieleger, de *avant garde*, om te horen wat er wordt gezegd.

'Desaix, je kijkt naar de aankondiging van de hel,' grapt de sjeik tegen de nummer 1 in de commandolijn, 'een zandstorm die volgens de Alexandrijnen is gestuurd om de Franse duivels te straffen.'

'Daar is sjeik Zakaria,' zeggen de troepen, maar de man is helemaal geen Arabier, het is zelfs geen man als je het ons vraagt. Hij is in vermomming, een demon misschien wel, of zoals hij zelf zojuist heeft gezegd: een Franse duivel. Anderen zeggen dat hij een kenner van oude talen is en officieel de naam Claude Kreutzfeldt draagt.

De oorlogsheld draait zich grimmig om naar zijn troepen en geeft het signaal van vertrek. Hij heeft weinig keus; ondanks tekorten in pro-

viand en water, ondanks dat hij maar voor twee dagen paardenhaver heeft, moeten ze oprukken. Het opperbevel heeft het zo gewild.

‘Heren, we slapen in Beda vanavond, Beda, onthoud dat’, zegt hij tegen zijn officieren.

De tros komt in beweging over de verraderlijke ondergrond van zand dat soms wordt afgewisseld met de harde zandsteenrichels van het Nubische plateau. Ver weg van de wereld die ze kennen, in een omgeving die hun vijandig gezind is, de horizontale afgrond van de woestijn, marcherend naar de duistere uithoeken van het eigen hart.

Voorbij de duintoppen met de acaciabomen strekt zich een zandzee uit met daarop eilandjes van taaie houtachtige struikjes zo ver het oog reikt. Het duurt niet lang of de zandstorm, die zich al een tijdje had aangekondigd in de vorm van een roodpaarse gloed aan de horizon en de angstaanjagende stilte van verstomde insecten en de afwezigheid van vogels, daalt neer op de troepen. Het fijne zand, bestaande uit gloeiende stofdeeltjes, dringt overal in door. De ogen van de mannen verbranden, de poriën van mens en dier raken verstopt. De zandstorm steekt zijn stoffige vingers diep in soldatenkelen, wier ademhalen begint te klinken als het piepende geluid van roestige waterpompen. Veldflessen raken leeg, geteisterd door de onvergelykbare kwelling van de onlesbare dorst.

De kenner van oude talen had niet overdreven: dit is de hel. De zwakken en de zieken sterven bij bosjes. Op het laatst, als na drie uur de kamsin eindelijk is uitgewoed, plegen twee officieren zelfmoord omdat ze dachten dat het altijd zo zou doorgaan.

De zogenaamde sjeik laat een kuil graven. Voordat ze onder het zand worden gelegd, trekt hij tot verbazing van de toekijkende soldaten de koperen knopen van de uniformjasjes. Niemand durft er iets van te zeggen omdat niemand precies begrijpt waarom hij dit doet en wat de precieze status is van de sjeik binnen het leger. Over de andere wetenschappers – de wiskundigen, naturalisten, chemici – die mee zijn op deze campagne, wordt door het soldatenvolk met dedain gesproken. Zo

niet over Kreutzfeldt want hij gedraagt zich als een van hen. Hij draagt zowel de pen als het zwaard en vindt het niet erg om zijn handen uit de mouwen te steken.

De generaal stuurt verkenners, twee Piëmontezen, vooruit om te bepalen hoe ver het nog is naar Beda. Op zijn stafkaart staat dat het slechts 24 kilometer gaans is vanaf de Zuil van Pompeius, ze hadden er dus al moeten zijn. Bij terugkomst hebben de verkenners weinig opbeurend nieuws, ze hebben Beda gevonden, maar een dorp kan het nauwelijks worden genoemd. 'Een verzameling lemen hutten, meer is het niet,' verklaart een van hen.

Of er water is, wil Desaix weten. Ze dachten van wel, maar ze hebben geen uitgebreid onderzoek gedaan in verband met Bedoëienen, die hen van een afstandje in de gaten hielden.

Als de troepen Beda bereiken, zien ze dat er niemand meer is. De schamele hutten zijn zo klein dat je er niet rechtop in kan staan. De Bedoëienen hebben het enige aanwezige waterreservoir, bedoeld voor irrigatie van het land, opgevuld met zand en stenen.

Na het moeizame werk om deze stenen en ander afval uit de waterbak te verwijderen, is er slechts een klein beetje brak water gewonnen, bij lange na niet genoeg om de krankzinnige dorst van meer dan duizend man te lessen. Soldaten dringen zich naar voren en drinken op hun knieën, het hoofd omlaag in de modder. 'Jullie dorst is onze dorst,' fluisteren we bij sommigen in het oor. Van achteren roept iemand dat het water vergiftigd is in de hoop dat de anderen zo plaats zullen maken. Dertig soldaten sterven de verdrukkingsdood.

Desaix zucht en laat zich tegen de sjeik ontvallen dat er op deze manier van oorlogvoeren geen sprake meer zal zijn. 'We verliezen de strijd al bij voorbaat, de omstandigheden.'

'Het zijn maar percentages, Desaix, dat weet jij ook,' zegt de sjeik, 'je houdt genoeg manschappen over om tegen die middeleeuwse krijgers te strijden.'

's Nachts lichten overal de kookvuurtjes op van de bedoeïenenkampen. De Fransen zijn omsingeld door het volk dat uit de leegte van de woestijn komt zodra chaos over het land heerst.

Net als wij.

Terwijl de Fransen enkele uren geleden nog alles hadden gegeven voor een straaltje verkoeling tijdens de geseling van de kamsin, kruipen ze nu bij het vuur vanwege de kou in de nachtelijke woestijn.

We zien de bleke jongen, rillend onder een paardendeken, hij kauwt op een loden kogel om zijn verschrompelde speekselklieren een beetje op gang te krijgen. Zijn ogen zijn rood, ontstoken vanwege de zandstorm. Samen met een groepje soldaten luistert hij naar sjeik Zakaria, die hun misère in perspectief weet te plaatsen: 'Kijk omhoog, soldaat, brenger van gelijke rechten voor mannen en vrouwen, stichter van dood en verderf. Kijk omhoog en zie de uitgestrekte kosmos. Egypte was het evenbeeld van de hemel op aarde, ooit woonde de Kosmos in dit heiligdom, maar de goden zijn allang vertrokken, het oude geloof is slechts een lege huls. Egypte is vergeten en desolaat, overspoeld door vreemdelingen. Verloren. Duisternis regeert hier, de waanzinnigen worden gezien als wijs, soldaten, geen enkele fysieke ontbering moet ons ervan afbrengen dat wij hier weer licht en wijsheid brengen.'

Sommige soldaten kijken daadwerkelijk omhoog, de Kosmos, terwijl ze weten dat je daarvan niets hoeft te verwachten. De goden zijn er niet voor de mensen, de mens bestaat ter vermaak van de goden. Net als wij voeden ze zich met het menselijk lijden, er is geen dier dat zo goed kan lijden als de mens.

Wij inspecteren de munitiekisten, de bagagewagens en de schaarse voorraden en zien hoe de officieren hun pijp roken en overleggen. We snuiven alvast de geur op van een naderende oorlog. Niemand merkt doorgaans dat we er zijn, te subtiel is onze gestalte, te vluchtig onze aanwezigheid om er echt notie van te nemen. Maar heel soms gebeurt het toch. We kennen zelf geen geluk, maar we koesteren wel de emoties die mensen voelen als ze ons per ongeluk zien. Vandaag is het een

wachtlopende soldaat. Hij schiet met zijn karabijn naar een schim van ons in de duisternis met enkel tot gevolg dat vijftig paarden de benen nemen, sommige met de bekapping nog op de rug. Alleen de paarden van de kanonniers zijn er nog, omdat die aan de artillerie waren vastgebonden.

De volgende dag vertrekt sjeik Zakaria met een klein detachement van acht soldaten, onder wie onze bleke jongeling, naar El Kaffer, een dorp verderop, om een nieuw paard voor zichzelf en de generaal te kopen. Met twee muilezels gaan ze op weg, te voet. De soldaten zijn beducht voor de Bedoeïenen en speuren de horizon af, maar hun leidsman lijkt zich nergens zorgen om te maken.

Aan de rand van het dorp vinden ze een hoefsmid die in paarden handelt. De sjeik toont zijn goudstukken en zilver, maar de smid schudt zijn hoofd. Dan geeft hij de paardenman de uniformknopen van de twee die wilden ontsnappen aan de hel en de smid stemt in. De sjeik kan met twee Arabische volbloeden weer vertrekken. De jongen is eerst stil en schiet dan, net als de anderen, in de lach. Even later trekken de soldaten enthousiast de knopen van hun uniform om boodschappen te doen bij de winkeltjes verderop in het dorp. Ze kopen er rozijnen van, pistachenoten en platte broden en ze maken zich vrolijk over zoveel domheid. Zakaria weet wel beter en legt hun uit dat de mensen heel berekenend zijn. 'Mochten ze ooit ter verantwoording worden geroepen door de mammelukken, hebben ze de knopen als wisselgeld. Een knoop betekent dat ze een Fransman hebben gevild.'

De jongen is als eerste terug. Zijn ogen prikken en hij kan bijna niets meer zien met het rechteroog, dat extra gezwollen is. De sjeik kijkt hem onderzoekend aan en nu ziet hij hetzelfde wat wij al eerder zagen: achter de rood gezwollen ogen met traanbuisjes vol gele pus, ligt een diep koel meer, een eindeloos potentieel waarvan de jongen zich niet bewust is.

'Daar moet je wat aan doen,' zegt hij tegen de jongen, 'kom mee.' Ze gaan het huis van de hoefsmid binnen waar het stinkt naar geit. Het is

er wel koel en de sjeik laat de jongen op een sofa liggen. Uit zijn militaire rugzak haalt hij een glazen stolp met rozekleurig azijn. Hij drupt wat op een natte doek en dept de ogen van de jongen, die heel even wegzinkt in dat koele meer dat hij diep van binnen met zich meedraagt.

De ezels worden volgeladen met goederen en de grote sjeik leidt de twee Arabische merries aan een touw achter zich aan.

Bij terugkomst, nabij Beda, komen ze een vrouw tegen met bebloed gezicht en een baby op haar arm. Ze steekt haar arm naar voren als op de tast. Haar ogen zijn uitgestoken. De jonge soldaten gaan nieuwsgierig om haar heen staan en horen hoe ze telkens dezelfde zin voor zich uit prevelt.

De soldaten willen weten wat ze zegt. Zakaria vertaalt: ‘Ze vraagt om vergiffenis, niet voor zichzelf, maar voor haar kind.’

De soldaten zijn ontroerd en delen met haar het eten dat ze net hebben gekocht en hun spaarzame water. Terwijl ze om de vrouw heen staan en zien hoe ze een slok water neemt en haar baby de borst geeft, verschijnt er een man uit de woestijn. Hij is niet jong, misschien veertig, zijn tulband heeft de kleur van gebrande sienna, en schreeuwt dat de baby de vrucht van de zonde is.

Als hij ziet dat de vrouw iets te eten heeft gekregen wordt hij razend en steekt zijn dolk in haar nek. De vrouw stort met het krijsende kind ter aarde. Vervolgens raapt hij het kind op om dit nogmaals in het zand te smijten. Als de vrouw en kind dood zijn, blijft de man staan, dom en bewegingloos. Een van de soldaten springt naar voren, maar de taalwetenschapper houdt hem tegen en stapt er zelf op af.

Sjeik Zakaria, die bijna twee koppen boven de Arabier uitsteekt, slaat een arm om hem heen en troost de moordenaar. Dan loopt hij een eindje met hem de woestijn in, de reus met het schamele hoopje mens. Hij lijkt zachte woorden van vergiffenis te spreken. De soldaten kijken toe hoe het verdriet van de Arabier naar buiten komt en hoe hij schouderchokkend zijn tranen laat gaan bij hun meerdere.

We staan vlakbij en kijken net als de soldaten gespannen toe. Op een zeker moment heft de sjeik zijn gezicht op en kijkt terug naar de soldaten, over het hoofd en de schouders van de huilende man. Hij glimlacht naar ons. Dan, als de Arabier zijn tranen lijkt te hebben gedroogd, snijdt Zakaria hem kalm en in een soepele beweging de keel door.

De sjeik komt op zijn dooie gemakje teruggelopen met de hoofddoek van de Arabier in zijn hand, alsof hij zojuist een verkwikkend wandelingetje heeft gemaakt. De bleke jongen, wiens ogen hij zopas nog heeft verzorgd, vraagt wat hij allemaal tegen de man heeft gezegd. Zakaria reinigt zwijgend zijn mes aan de hoofddoek, helrood op gebrande sienna maakt donkerrode vlekken.

Als hij daarmee klaar is, zegt hij iets wat wij de moeite waard vinden om te noteren in onze boeken: 'Het leven is een illusie en niet langer de moeite waard.'

lees het nieuwe nummer

Het niets, het oog en het alles

Uit de collectie van de Embassy of the Free Mind

Natalie Koch

Wat is het niets? En hoe kan het niets de oorsprong zijn van alles? Dat zijn de vragen die de Amerikaanse wetenschapsjournalist Amanda Gefter aanzetten tot een reis langs de grote geesten op het gebied van de theoretische fysica. In haar boek *Trespassing on Einstein's Lawn* (2014) beschrijft ze hoe ze in de persoonlijke notities van de natuurkundige John Wheeler een schetsje van het universum vindt. Het is getekend als een U (universum), met in de linkerpoot van de letter een oog dat kijkt naar de bovenkant van de rechterpoot: het begin van het universum. Het universum kijkt naar zijn oorsprong en al kijkende creëert het zichzelf. 'Does the universe bring into being the observership, and the observership give useful meaning (substance, reality) to the universe?' schreef Wheeler. Is er een beschouwer nodig om het bestaande te creëren?

Het is een flinke stap van twintigste-eeuwse fysica naar zeventiende-eeuwse mystiek. Toch klinkt er een poëtische echo door in dat beeld van het heelal-beschouwende oog, een poëzie die de mystiek niet vreemd is. Daar begint het ook met kijken. Een tinnen schaal, een straal zonlicht en een schoenmaker die in de weerkaatsing van dat licht in een flits het ontstaan van de schepping ziet. Die schoenmaker heette Jacob Böhme (1575-1624), hij woonde in het Duitse Görlitz. Een visionaire schoenlapper; we kunnen in onze seculiere tijd waarschijnlijk beter uit de voeten met het gedachtegoed van bijvoorbeeld Spinoza, die vaak – ten onrechte – voor atheïst is versleten, toch zijn er parallellen te ontdekken tussen Böhmes gedachtegoed en dat van Spinoza. Net als Spinoza ontdekt

Böhme God van zijn gedaante als antropomorf opperwezen dat boven of buiten de schepping staat. En ook Böhmes ideeën waren destijds radicaal genoeg om de autoriteiten nerveus te krijgen.

Bij Böhme begint alles met niets, een oneindige duisternis, die hij de 'Ungrund' noemt, de ongrond. Dat niets is echter niet leeg, maar vol potentie, van alles wat zich zou kunnen manifesteren. In die duisternis ontstaat op gegeven moment het licht – voor Böhme synoniem met God – en dan gebeurt er iets wat hij een groot mysterie noemt: dat licht/God wordt zich bewust van zichzelf. Het ziet zichzelf alsof het in een spiegel kijkt en beseft daardoor dat het een 'ik' is, en daarmee iets anders dan datgene waardoor het wordt omringd. En dan wil het meer zien, en in het zien onthult het stap voor stap de zichtbare kosmos. Deze God is dus geen mensachtig opperwezen, maar een proces, een kracht, die in Böhmes visie ook nog tweeslachtig is: mannelijk én vrouwelijk. Het licht vormt een spanningsveld met de duisternis en die frictie zet een scheppingsproces in gang dat tot op de dag van vandaag doorwerkt. In al dat geschapene zit iets van de bron, waardoor Böhme alles in de wereld als uitdrukkingvorm van God ziet. Zoals hij in zijn boek *Van de drie principiën* stelt: 'Je zult geen boek vinden waarin je beter de goddelijke wijsheid kunt vinden en bestuderen dan wanneer je door een groene en bloeiende weide loopt.'

Het visioen moet hem hebben overdonderd. De rest van zijn leven doet hij pogingen onder woorden te brengen wat datgene wat hij heeft gezien betekent voor de mens en diens plaats in het universum. Als zijn eerste manuscript, getiteld *Aurora*, rondgaat onder belangstellenden, komt een afschrift ervan in handen van de hoofdpredikant van Görlitz, bij wie Böhme ter kerke gaat. Een schrijfverbod is het gevolg. Een paar jaar houdt hij zich daaraan, maar aan de vooravond van de Dertigjarige Oorlog pakt hij toch de pen weer op. Geen van zijn geschriften zal, met uitzondering van zijn laatste boek, bij zijn leven in druk verschijnen.

Toch wordt zijn gedachtegoed gretig gelezen en vindt het ook zijn weg buiten het Duitse taalgebied.

Al klinkt Böhmes woordkeus ons vandaag de dag misschien christelijk in de oren – het is de taal van zijn tijd –, zijn gedachten moeten als een frisse wind gewaaid hebben door de – vaak starre – levensbeschouwing van die tijd. Om te beginnen ontslaat Böhme de mens van zijn predestinatie. Uit zijn kosmologie van licht en duisternis volgt namelijk dat alles wat uit dat scheppingsproces voortvloeit een mate van licht en duisternis in zich heeft (te vergelijken met yin en yang). Dus ook de mens. Dat betekent dat de mens iets te kiezen heeft: hij kan streven naar een goed leven of vervallen in het kwaad. Vrije keus = vrije wil = eigen verantwoordelijkheid. Daarmee biedt Böhme mensen uitzicht op een leven waarin ze niet afhankelijk zijn van de goedgunstigheid van God, maar autonoom invulling kunnen geven aan hun bestaan.

Ook Böhmes idee dat God zowel over mannelijke als vrouwelijke eigenschappen beschikt heeft consequenties. De eerste mens is een afspiegeling van God, hij beschikt daarom over een volmaakt lichaam en dat is androgyn. Als deze Adam echter te veel gehecht raakt aan aardse zaken en het besef van zijn goddelijke oorsprong verliest, raakt hij dat perfecte lichaam kwijt en wordt hij een ‘gewone’ man. De aardse mens kan na de dood in principe dat perfecte, androgyn lichaam weer bereiken. Bij Böhme krijgt Eva dus niet de schuld van de zondeval. Niet toevallig genoten vrouwen in de kringen van Böhme-aanhangers meer vrijheid om te spreken en te publiceren dan daarbuiten.

Tegenwoordig verwachten we van de wetenschap antwoorden op de raadsels rond oorsprong, bewustzijn, leven en dood. Böhme zou daar waarschijnlijk weinig op tegen hebben gehad: waar de kerk nog de haken in het zand zette bij het idee dat de aarde weleens om de zon zou kunnen draaien, oarmde hij de wetenschappelijke ontwikkelingen van zijn tijd. Hij hing het heliocentrische stelsel aan, correspondeerde

met filosofen en natuurwetenschappers en stelde dat als Bijbel en wetenschap met elkaar in tegenspraak waren, we de Bijbel nog niet goed genoeg hadden begrepen. Onderzoek van de natuur kon alleen maar leiden tot een beter begrip van de natuur en daardoor van de krachten die haar tot stand hadden gebracht. Wetenschap als natuurfilosofie, niet alleen het onderzoeken van het ‘hoe’ maar ook vragen naar het ‘waarom’.

Sindsdien heeft de wetenschap flink afstand genomen van dat metafysische aspect. Interessant is wel dat het begrip ‘bewustzijn’, waarmee alles begon bij Böhme, en dat sinds Descartes eeuwenlang buiten de empirische wetenschap is gezet, met een u-bocht weer de wetenschap binnensloep toen de quantumtheorie werd gelanceerd: hierin blijkt de beschouwer zowel schepper van als deelnemer aan de werkelijkheid.

Het was Böhme er nooit om te doen een beweging te stichten. Toch had hij vele volgers, die zorg droegen voor zijn literaire nalatenschap. Böhmes eerste geschrift, *Aurora*, werd het boek waarmee de Bibliotheca Philosophica Hermetica begon, nu onderdeel van de Embassy of the Free Mind te Amsterdam. Toen de Amsterdamse zakenman Joost Ritman een exemplaar uit 1686 in handen kreeg, in het Nederlands vertaald door de dichter en graveur Jan Luyken en in Amsterdam gedrukt, wekte dat zijn interesse in de – vaak van kerk- of overheidswege onderdrukte – westerse mystieke en esoterische tradities en verzamelde hij een collectie van rond de 28.000 handschriften en drukken; een collectie vol tegendraadse geesten die de weg gebaand hebben voor eigentijdse visies op de rechten van de mens, de positie van de vrouw en de rol van de mens in de wereld. Vanwege dat belang voor het westerse denken werd de collectie in 2022 opgenomen in het UNESCO Memory of the World-register.

lees het nieuwe nummer

Auteurs in dit nummer

ANNELIES ALEWIJNSE (1961) – Studeerde aan de kunstacademie van Groningen. Haar werk was o.a. te zien in museum Belvédère. Publiceerde drie boeken; beeld- en tekstcollages. www.alewijnse.net

MARI ALFÖLDY (1962) – Vertaler van o.a. Márai en Kosztolányi. Bekroond met o.a. het Gouden Kruis van Verdienste van de Republiek Hongarije. Organisator van de Hongaarse Salon Amsterdam.

SHABNAM BAQHIRI (1996) – Dichter, prozaïst & toneelschrijver. Haar debuutbundel is *Kapot met een vleugje zachte handen* (2022). Een van haar toneelteksten is *Kapotte vleugels*.

MARCEL VAN BLIJENBURGH (1963) – Studeerde Wijsbegeerte en Godgeleerdheid aan de UvA. Werkte bij de posterijen, in de psychiatrie en de maatschappelijke opvang van dak- en thuislozen.

EMMA BURNS (1980) – Publiceerde in literaire tijdschriften en verzamelbundels. Won twee *Hollands Maandblad*-beurzen: Schrijversbeurs 2011 (*poëzie*) en een Aanmoedigingsbeurs 2014 (*proza/poëzie*).

ARIE VAN DER ENT (1956) – Slavist/vertaler, woont sinds 2016 in Oekraïne. Publiceerde recentelijk *...wil niet in Rusland wonen, wel in Oekraïne* (2023). Houdt op Facebook een *Oorlogsdagboek* bij.

EDDY ESMAN (1950) – Journalist, tekstschrijver, tijdschriftenmaker & uitgever. Overtuigd deadline-junk met als credo ‘De Telegraaf van morgen is ook nog niet gedrukt’.

BRAM ESSER (1976) – Schrijver/theatermaker. Voorstellingen over vuilnis, het landschap en sociaal ongemak. Meest recente publicatie is *De sollicitant*, een bundel absurde sollicitatiebrieven.

PAUL GELLINGS (1953) – Schrijver, dichter & vertaler. Tien romans, vijf dichtbundels, twee verhalenbundels en een monografie over het werk van Patrick Modiano. Boekenrecensent bij *Argus*.

ANNELIES VAN HEES (1941) – Was Universitair Hoofddocent Deens en Scandinavische Letterkunde. Na haar pensioen vertalingen van Deense poëzie, Andersen en Jacobsen. Na 2008 ook Kierkegaard.

MARGREET HIRS (1941) – Was werkzaam als vertaalster. Twee dichtbundels (pseudoniem: Boccarossa) en enkele Italië-thrillers. Legt nu de laatste hand aan een boek over een naast familielid dat tijdens WOII de tijd van zijn leven had.

DEZSŐ KOSZTOLÁNYI (1885-1936) – Romancier, dichter, vertaler & journalist. Een van de grootmeesters uit de Hongaarse literatuur.

NATALIE KOCH (1966) – Romancier; haar werk verschijnt bij Querido. Werkt daarnaast als conservator bij de Embassy of the Free Mind/Bibliotheca Philosophica Hermetica te A'dam.

ERNEST VAN DER KWAST (1981) – Programmamaker/schrijver. In zijn maandelijks talkshow Rotterdam Late Night brengt hij een ode aan een stadsgenoot. *Het wonder dat niet omvalt* (2016) bevat een eerste selectie odes, gevolgd door *Het Boek der Boeken* (2022).

GERRY VAN DER LINDEN (1952) – Dichter, schrijver, beeldend kunstenaar & docent aan de Schrijversvakschool A'dam. 12 dichtbundels, de meest recente is *Niemand blijft het langst* (2021).

MICHAEL MARCH (1946) – Verruilde als jongeling NY voor Europa. 32 jaar directeur van het Prague Writers' Festival. 12 dichtbundels. *Half Pint (Half Vol)*: zijn 'half-ware jacht op poëzie en filosofie'.

HERR SEELE (1959, pseudoniem van Peter van Heirseele) – Oostends kunstenaar, humorist, al 40 jaar een duo met Kamagurka, striptekenaar (Cowboy Henk) & pianostemmer en -verzamelaar.

DR. W (1974) – Subjectivist & kosmopoliet. Bezocht onlangs Roemenië.

HOLLANDS Maandblad

Redactie: Johannes van der Sluis

Vormgeving: Steven Boland • *Correctie:* Aron Groot

Redactieraad: Mark Boog, Merijn de Boer, Gerard van Emmerik, David Garvelink, Elke Geurts en Ellen Heijmerikx

Copyright: Auteursrecht voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Hollands Maandblad bedankt de volgende partijen voor hun sponsoring:

De Bezige Bij, Alfabet Uitgevers, Ambo | Anthos, Atlas Contact,

Das Mag Uitgevers en Sebes & Bisseling Literary Agency.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door subsidie van het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, thans Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Redactiesecretariaat: Hollands Maandblad • Postbus 59.752 • 1040 LG Amsterdam •
Tel. 020-6175955 • info@hollandsmaandblad.nl (niet voor kopij)

Ingezonden bijdragen worden niet retour gezonden, u krijgt antwoord per e-mail.

Uitgever: Stichting Hollands Maandblad, p/a Bilderdijkkade 63-b • 1053 VJ Amsterdam

Abonnementen: 12 nummers per kalenderjaar, prijs per jaargang € 92,50 •

Proefabonnement (3 nummers) € 27,50 Abonnementen die niet één maand voor afloop van de abonnementsperiode zijn opgezegd, worden automatisch verlengd

Opgave: S.P. Abonneservice • Postbus 105 • 2400 ac Alphen aan den Rijn.

Telefoon tijdens werkdagen van 9.00-17.00 uur: 088-1102052.

Een acceptgiro voor betaling volgt

Losse nummers: € 7,95 • dubbelnummers € 9,90 • Verkrijgbaar bij de boekhandel of door bestelling via www.hollandsmaandblad.nl dan wel per mail: HollandsMaandblad@spabonneservice.nl